

האומר זה אחי

ראשי הפרקים

- א. הצעת הסוגיא
- ב. קושית ובירורים
- ג. שיטת יד רמ"ה
- ד. שיטת הרמ"ה ע"פ הנדפס מכת"י
- ה. ביאור הג"ר שמעון שקופ בשיטת הרמ"ה
- ו. ישוב הקושיות ע"פ הסבר זה
- ז. ביאור החזו"א בשיטת הרמ"ה והרמ"א
- ח. האם חלוקין עליו חבריו?
- ט. ביאור החזו"א בשיטת התוספות והחולקים על הרמ"ה
- י. ירושה מאח הספק ישירה או דרך האב? - דיון מחודש בסוגיה
- יא. ביאור דברי היד רמ"ה
- יב. ישוב הקושיות ע"פ ביאור זה

א. הצעת הסוגיא

במשנה ב"ב קלד, א: "האומר זה בני נאמן, זה אחי אינו נאמן ונוטל עמו בחלקו. מת יחזרו נכסים למקומן נפלו לו נכסים ממקום אחר ירשו אחיו עמו". ומבואר שכשבאו שתי אחים לירש בנכסי אביהם, ובא אחד מן השוק שאין לו חזקה ולא עדות שהוא אחיהם וטוען שהוא אחיהם מאב.

כשאחד האחים מודה לשלישי שהוא אחיו והשני כופר או שאומר איני יודע. הרי הוא האח המודה¹ נותן לאח השלישי מחלקו את החלק המגיע לו מירושתו. דהיינו אחר שיקח האח שכופר את החצי עפ"י הודאתו, האח המודה

¹ בעניין זה ברמב"ם ובראשונים ואחרונים דנו בראובן שמעון אחים ודאיים ולוי הוא המסופק שראובן מודה לו שהוא אחיו. במאמר זה 'המודה' 'הכופר' ו'הספק'.

יטול שלישי שהרי כפי הודאתו מגיע לו רק שלישי והנותר דהיינו שישית יטול האח השלישי מן השוק.

המשנה ממשיכה בדין ירושת האח הנ"ל וכשמת הספק "יחזרו נכסים למקומן נפלו לו נכסים ממקום אחר יירשו אחיו עמו"

כלומר כשמת האח שלא היה ידוע כאח אלא רק בהודאתו של אחד האחים יחזור השישית שקיבל מאחיו אל האח המודה ובשאר נכסיו חולקים בשווה.

ומעמידה הגמרא שירשו אחיו עמו, הוא דווקא שהכפירה הייה בדרך של 'איני יודע' אך בכפרו לגמרי ואמרו לאו אחינו הוא אינם יורשים כלל בנכסי הספק בשום אופן.

ב. קושיות ובירורים

ויש לדון בסוגיה זו מכמה צדדים :

א. כשאחד האחים אומר שהספק אחיהם, והשני אומר שאינו יודע ואינו כופר להדיה, מדוע אין נאמן האח המודה גם לגבי חלק ירושתו של השני ככל ברי ושמא שהרי האח הכופר עדיין אינו מוחזק ובגמרא 'אמר רבא זאת אומרת מנה לי בידך והלה אומר איני יודע פטור?' ואביי דוחה דהכא שאני שאומר מנה לאחר בידך. (ברי מפי אחר). אך עדיין לא מובן מדוע אינו נאמן לכה"פ קודם חלוקה כשהברי אינו להוציא?

ב. כשמת האח הספק חוזר השישית שנתן לאח המודה "יחזרו נכסים למקומם". וכתב הרשב"ם בטעם הדבר שאומר להם "הרי החזקתם בנחלה הראויה לספק מאבינו, אותה טלו לכם שהרי לא מחל לכם חלקו ואכתי עד השתא בתורת גזל ישנה בידכם ועתה תרשו אותו חלק מן הדין וגם אני אירש חלקי שנתתי לו כמו כן, דנמצינו כולנו שוין בנחלתנו" ויש לדקדק לאחר שקיבל הספק וחילקו את ירושת האב כפי שחלקו הרי החלק שקיבל האח המסופק מאחיו בבעלותו לחלוטין וכשמת כל יורשיו יורשים אותו, ואם מועילה טענתם לגבי שאר נכסיו שקנה או שנפלו לו ובהם חולקים בשווה, מה מועילה טענתו של האח לגבי ירושת אותם נכסים? במילים אחרות מה נשאר בנכסים הללו שבירושת האב?

- ג. ואם בא בטענת ממאי נפשך למה לא תועיל לגבי שאר הנכסים שנפלו לו שלא יטול בהם אחיו כלום. (קושיית נתהמ"ש סק"א)
- ד. כשכפר האח השני ואמר שהספק אינו אחיו, הדין הוא שאינו נוטל כלום בירושת הספק דכיון שמודה בהודאת בע"ד שאינו אחיו, והקשו (קצות החושן ונתהמ"ש סימן רפ בשם המל"מ נחלות ד, ח) שכנגד הודאתו מודה האח המודה שהוא אחיו, ולפנינו דין הודאה כנגד הודאה וצריכה להועיל תפיסה וכד'.
- ה. לכאורה מדובר שלאח המסופק אין בנים, ויש לברר מה הדין כשהיה לו בן, וירש אותו ואת חלקו ולאחר מכן מת הבן בלי יורשים, כשנחלה ממשמשת חזרה לסבא ושוב חוזרת לשני האחים המכחיש והמודה. האם שוב יגבר כוחו של המודה בחלק השישית שנתן לאביהם מירושת הסבא או שבאופן זה יחלקו בשווה את כל הנכסים כמו שירשו מאביהם.
- ו. ומה הדין כיש לאח המסופק אחים וודאים מן האם, האם באופן זה ירשו האחים הנ"ל מהאב, לכאורה יש לדון ע"פ מה שכתב רא"ו (בקה"ע כ, ג) שמשפחת אם אינה קרויה משפחה הוא דווקא כנגד משפחת אב והוא מדין קרוב קרוב קודם אך כשאין משפחת אב אז משפחת אם קרויה משפחה.

ג. שיטת יד רמ"ה

בטור סימן רפ מביא את דברי יד רמ"ה וז"ל

כתב הרמ"ה ז"ל: היכא שנטל הספק עם אחיו שהודה לו בחלקו וקנה נכסים ממקום אחר ומת ולא הניח אלא הנכסים שקנה ממקום אחר דינא הוא דשקיל האי אחא דאודי ליה מהנהו נכסים כשיעור מאי דשקיל מריה דנכסים מחלקו ושאר פליג ליה בהדי שאר אחין הילכך היכא דשביק האי ספק נכסים ל"ש שבק הנהו נכסי גופייהו דשקיל מהאי אחא דאודי ליה ל"ש נפלו לו ממקום אחר ל"ש שביק שיעור נכסים דשקל מהאי לא שנא טפי מהכי דינא הוא דשקיל האי אחא דאודי מהנהו נכסים כשיעור מאי דיהיב ליה איהו מחולקיה ושאר פליג בשוה ואי לא שביק שיעור מאי דיהיב ליה שקיל אחא דאודי ליה כולי ממונא דשבק.

ואי ליתיה לממונא דהאי אחא דאודי בעיניה גבי דהאי ספק ולא ממונא דידיע דאתי מחמתיה פלגי להו כולהו אחי לכולא ממונא בשוה ע"כ.

והב"י הקשה, מרישא לסיפא, שמבואר ברישא שאף אם הממון שקיבל מאחיו שהודה אינו בעין, נוטל את חלקו אף מנכסים אחרים ואחר כך חולקים השאר בשווה.

ובסוף דבריו "ואם ליתיה לממונא" וכו' דהיינו כמו המציאות ברישא שהנכסים שנתן לו אחיו אינם בעין, חולקים האחים את כל הירושה בשווה.

והד"מ חילק, שברישא ידוע לנו שהנכסים הנמצאים הם חליפי הנכסים שחלק ואתו מחמתם, ובסיפא לא ידוע שהממון הנמצא בעזבון האח אתי מחמת הנכסים שקיבל וכן חילק ברמ"א (רפ, ב).

וכל זמן שהנכסים שלוי לקח מראובן הן בעין, או שאר נכסים הבאין מחמתו,² נוטל ראובן בראש. אבל אי ליתנהו להני נכסים ולא הבא מחמתו, אין ראובן נוטל כלום בראש, אלא חולק עם שמעון בשוה (טור בשם הרמ"ה).

ג. ביאור הגר"א לפסק הרמ"א ע"פ הרמ"ה

והנה הגר"א בביאורו על דברי הרמ"א כתב "דאמרינן קם דינא כמ"ש בפרק החולץ וא"כ גם שם צריך לחלק כן"

בגמרא (יבמות לז, ב) לגבי ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי המת, דהיינו אח היבם ואולי הוא אבי הספק (שיבם קודם שעברו ג"ח הבחנה והולד הוא ספק בן תשע למת או שהוא בן שבע לאחיו היבם) הספק טוען אני הבן של המת והיבם אומר אתה בני בזה הדין ממון המוטל בספק יחלוקו.

לאחר מכן שואלת הגמרא מת היבם לאחר שחלק עם הספק את נכסי האח, ויש ליבם בנים אחרים וודאים. האם יכול הספק לטעון או שתחלקו איתי

² לא כ"כ ברור מה החילוק בין אם הנכסים אתו מחמת הנכסים הראשונים או לא, ומחמת מה נשתנה דין החלוקה. אם אין נכסי הסבא בעין שכבר מכרם, מדוע חלופי הנכסים מהוים המשך כביכול לירושה ובהם אלים חלקו של האח שהודה יותר מאשר אם לא ידוע לנו על נכסים שאתו מחמת הנכסים הנ"ל?

בנכסי אביכם אבינו, ואם אתם טוענים שאני לא בנו תחזירו את מה שחלק איתי בנכסי אחיו דהיינו אבי מספק.

ובזה אמר רבי אבא אמר רב אמר קם דינא כלומר הדין שנפסק בתחילה כשמת האח "מיתנא" הוא פסק דין ולכן לא יכול היבם לבוא בטענת ממ"נ על החלוקה הראשונית.

וא"כ דברי הגר"א "וא"כ גם שם צריך לחלק כן" שכל עוד הנכסים שחלקו הספק והיבם בעין, עדיין יכול לבוא הספק בטענת ממ"נ והדר דינא.

ומה שפוסקים שם 'קם דינא' הוא רק לאחר שנמכרו הנכסים שעליהם טוען הספק ממ"נ. (כך ביארו בכוונת הגר"א בברכת אליהו שם).³

ד. שיטת הרמ"ה ע"פ הנדפס מכת"י

בשערי יושר (ה,יא) כתב שבדברי יד הרמ"ה המובאים בטור, יש חסרון הניכר מהנדפס לפנינו ובדבריו ע"פ הנדפס לפנינו מבואר דהיכא שלא נאנסו הנכסים שירשו האחים הוא דין הרישא, דהיינו שיכול האח המודה לקחת בנכסי האח הספק את החלק שנתן לו אף שהחלק הזה כבר אינו בעין.

והיכא שהנכסים שירשו מהאב אינם בעין אצל האח הכופר (באיני יודע) אז אם הנכסים שחלק אח הספק אינם בעין אינו מקבל את חלקו שנתן למסופק בראש אלא חולקים הכל בשווה.

אך אם הנכסים שחלק הם בעין (או נכסים שבאו מתמת הממון זה) נוטל האח שהודה בראש ואח"כ חולקים בשווה.

ואם כן הדין המבואר ביד רמה הוא שונה לגמרי מההבנה הפשוטה בטור, וכ"כ מיושבת תמיהת הבי"י. הסבר הד"מ והדין שלמד מדברי הרמ"ה. כשאין מהנכסים שחלק המודה לספק חולקים בשווה. וביד רמ"ה מבואר שדין זה דווקא אם הנכסים שחלקו האחים נאנסו אבל אם הנכסים אצל האחים בעין זכות הראשונים נשארת לאח המודה.

וכתב בשע"י שם "והנה אף שירא אנכי לסתור דברי הרמ"א ז"ל שכל בית ישראל סמכו עליו, אבל בדבר הנראה לעינים כזה מצוה לומר דהוראת רמ"א

³ וצ"ע כי במקומו (אבה"ע קסג,ה) הגר"א לא כתב חילוק זה, ואולי זה רק לשיטת הרמ"א.

ז"ל בזה אינה נכונה, שרצה לתרץ תמיהת הבי"ע על הטור, ובאמת נשמט בדברי הטור בבא אחת".

ה. ביאור הג"ר שמעון שקופ בשיטת הרמ"ה

רש"ש"ק מתקשה בדברי הרמ"ה שהרי טענת האח המודה לגבי האח שכפר היא טענת ממ"נ אם הוא אחיך תחזיר את מה שחלקת כשמת אבינו, ולכן כשנאנסו כל הנכסים אין טענת ממ"נ, ונוטלים כולם בירושת הספק בשווה.

אך גם במציאות זו, כשהנכסים שקיבל הספק קיימים נוטל האח המודה בראש.

וזה לא מובן הרי כבר אין לו טענת ממ"נ כיון שאי אפשר להחזיר את הנכסים או את החלוקה? ועוד קשה מה המקור לדין זה בגמרא, שהרי לא כתב הרמ"ה את הדין מסברא אלא בדרך פירוש הסוגיה צריך לדקדק מניין בסוגיה מוכרח דין זה.

ומבאר שבהמשך הסוגיה (בבא בתרא קלה, ב)

מת יחזרו נכסים למקומן בעי רבא שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו? בשבח המגיע לכתפים לא תיבעי לך דכי נפלו לו נכסים ממקום אחר דמי כי תיבעי לך בשבח שאינו מגיע לכתפים כגון דיקלא ואלים ארעא ואסקא שרטון מאי? תיקו.

והרי כיון שמודה האח שגם האח שהכחיש הוא יורש למה יהיה בזה הבדל בין שבח המגיע לכתפים או לא, אפילו שהתייקרו הנכסים צריך להיות הדין שיש לאח הכופר זכות לתבוע חלוקה מחדש כיון שאחיו מודה לו שהוא יורש.

ואם הנכסים שלהם שמרו על ערכם ואינם רוצים לעשות חלוקה מחדש למה האח המודה אינו יכול לתבוע חלוקה מחדש ולבוא עליהם בממ"נ אפילו בשבח המגיע לכתפים?

מכל זה מוכרח שזכות האח המודה כחלק הירושה שנתן לאח המסופק ללא עוררין, והאחים אינם יכולים לטעון או לתבוע חלוקה חדשה בין אם הוזלו חלקיהם בין אם אבדו לגמרי וכל עוד חלק הירושה שקיבל הספק קיים חוזר לאח שחלק וזהו המקור לדברי הרמ"ה.

אך עדיין לא מבואר סברת הש"ס בזה, למה באמת לא יוכל לתבוע האח הכופר חלוקה חדשה? הרי אחיו מודה שהוא יורש ולכן בשאר הנכסים שנפלו לו

ממקום אחר הוא יורש איתו בשווה? ומדוע לא יועיל אף לחלק שנתן לספק אחיו המודה?

ולבאר דבר זה מקדים רש"ק שני יסודות וכללים בדיני ירושה:

א. ירושה משמעותה זכות שווה של כל היורשים בין בחלוקה בין בזכויות, ואם ניתן לאח הכופר זכות לבטל החלוקה לאחר מיתת הספק כדי לזכות בחלקו נמצא שזכות הכופר בחלקו יתרה על זכות המודה שגם תבע חלוקה שווה במיתתת האב ונשלל ממנו.

ב. זכות ירושה אינה מתחדשת במיתת המוריש, אלא כבר בלידת היורש (לכן לא מהני סילוק שכבר חל הדין יורש)

עפ"י מבאר שדין הירושה שהתחדש בשעת הודאת בע"ד של האח המודה שחל על הנכסים שחלק עם האח הספק חל מיד גם דין שעל נכסים אלו הוא יורש את הספק כשימות. ואלו על הנכסים של הספק שלקח האח הכופר חל הדין שאין לאח המודה זכות בהם וכשם שאין לו שום תביעה בנכסי הספק שלקח האח כך לכופר אין שום תביעה בנכסי הספק שירש המודה.

ולכן כל זה שהשביתו הנכסים מחמת עצמם כגון יוקר וכד' אך בשבח המגיע לכתפים כגון ענבים העומדות להבצר הרי זה כאתי מעלמא שעליו לא חל שום דין מקודם ולא הוברר שום דין יורש על המודה יותר מהכופר.⁴

ו. ישוב הקושיות ע"פ הסבר זה

בעניין הקושי הא', מדוע לא מהני הודאת האח גם לגבי שאר האחים שהרי הם אומרים איני יודע ולכאורה הם עדיין אינם מוחזקים וברי ושמא כשהשמא אינו מוחזק ברי עדיף. ולמבואר לעיל זכות האח הכופר בירושה אינה חלה ממיתת המוריש אלא היא זכות משעת לידת היורש זכות זו אלימא וחזקה עד שאי אפשר להסתלק ממנה. (וגם קניין לא מהני כי עדיין אינם ברשותו)

ולכן בשעת מיתת אביהם זכו הבנים הודאים מיד בגוף הירושה, ולהוציא הירושה מידיהם בעינן דווקא עדות ברורה או חזקה. (ולכן הגמרא משווה לדין ברי ושמא כשיש מוחזק).

⁴ ומוסיף לחדש שזה דווקא שהשבח שמגיע לכתפים היה קודם מיתת הספק שאז היה יורש בחלקו רק מחמת דין יורש. אך שהשביתו שבח המגיע לכתפים לאחר מיתתו דאז מיד זכה המודה בגוף הנכסים מדין הני"ל אז זוכה גם בפירות ובשבח המגיע לכתפים בלי חלוקה שווה.

עפ"י הקושיה השניה ג"כ מבוארת, שהרי דין יורש שחל על הנכסים שחלק האח המודה עליהם חל דין ירושה (הפוכה מהספק למודה) מיד בשעת ההודאה שהוא אחיו, על שאר הנכסים שנפלו לו אחר כך לא חל מעולם דין זה ואין זכותם בירושת הספק בשאר הנכסים פוגעת בשיוויון הזכות בחלוקה הראשונה (אך ההודאה אינה מועילה לחייב את האחים ולהפסידם בשאר הנכסים).

הקושיה השלישית אמאי לא מהני טענת ממ"נ גם לגבי שאר הנכסים - הנה ברשב"ם פירש שזוכה בחלק שנתן לו בהודאה מכח ממ"נ שאומר להם הרי אתם כבר זכיתם בחלקו בגזל ועתה תזכו בה בדין וכו' ולהסבר הרשב"ם הזכיה בחלקו אינה מכח ממ"נ אלא מכח זכותו בנכסים אלו בשעת ההודאה מיד שהודאתו מועילה לגבי נכסים אלו לזכות את הספק וכן לזכות מידו בנכסים אלו כשימות הספק.

והרשב"ם כתב "אמנם לפי"ז דברי הרשב"ם שהבאנו שכתב לפרש טענת ממה נפשך על האמור במשנה יחזרו הנכסים למקומם, אינם מדויקים, דלפי המתבאר כל זמן דאיתנהו הני נכסים בעין אי"צ לטענת ממה נפשך, ואולי הוא רק להוסיף ביאור".

הקושיה הדי' דאמאי בכפירה גמורה שאומר אינו אחי אינו יורש כלום, הרי יש כאן דין הודאה כנגד הודאה? (קושיית המל"מ והביאו קצוה"ח והנתיבות ותרצו). ל"ק דהבירור שנעשה בשעת מיתת האב הוא הגורם לכך שהאח המודה נעשה יורשו של הספק. ובשלמא כשאומר הכופר איני יודע מהני הודאת המודה לזכות גם את הכופר בירושתו בנכסים שנפלו לאחר מכן שעליהם לא הכרענו מחמת הספק שהמודה יורש. (מחמת כך שעל נכסיהם שקבלו בחלק הספק אין למודה תביעה).

אך כשאמר אינו אחי הרי סילק לגמרי את הספק מחלקו ומחמת זה הסתלק גם מחלק הספק בתורת דין ולא הכרעה ספקית. ולכן המודה מקבל דין יורש בחיי הספק בכל נכסיו, ולא רק מחמת הודאתו, אלא מחמת הודאת הכופר שהוא אינו אחיהם והוא רק אחיו. ואם כן אין ההודאות סותרות אלא הודאת האח הכופר בכפירתו מכל וכל מחזקת את דין הירושה שיש למודה לא רק על החלק הספציפי שנתן לו אלא בכל הנכסים שיפלו לו גם אחרי זה.⁵

⁵ דבהודאת בע"ד מוציאים מדבריו את הדין אף בהודאה מתוך כפירה, וכמבואר בקצוה"ח לד, במה שהקשה על המהר"י בן לב באומר "לא לוייתי" כאומר לא פרעתי - הרי הוא אומר "לא לוייתי" ואיך אפשר ליחס לדבריו נאמנות לחוב? אלא כיון שעדים מעידים שלוח

לעניין הבירור החמישי, שכל דין זה שמת הספק יחזרו הנכסים למקומם הוא באין לספק בנים שכשיש לספק בנים בניו יורשים אותו בין במה שחלק עם אחיו המודה ובין בשאר הנכסים. א"כ מה הדין כשהיו לו בנים בשעת נפילת הירושה ומתו ואח"כ מת הספק.

יש להסתפק ע"פ ההסבר הנ"ל שכל זכותו בנכסים של אחיו הספק הוא מחמת שחל עליהם דין ירושה כלפיו מיד בשעת ההודאה, אך בהיו לו בנים אף שמתו אח"כ והרי בשעת קבלת חלקו לא היה לאח המודה שם יורש כיון שיש לו בנים.

ובקוה"ע (סימו מ) חקר ביורש מאוחר כשיש יורש מוקדם מממנו האם נחשב יורש אלא שכיון שהמוקדם יורש לא נשאר למאוחר נכסים לירש. או שירש מאוחר במקום יורש מוקדם אינו נחשב יורש כלל.

והביא בזה כמה נפק"מ והעלה שנחלקו בזה הרשב"א והרא"ה. ונראה עפ"י בנד"ד תהיה נפק"מ נוספת בין הרשב"א לרא"ה.

ולרא"ה אף שיש לספק בנים אין זה מפקיע את דיני הירושה שמקבל האח המודה מאחיו לגבי חלקו בשעת ההודאה, אבל לרשב"א בשעת החלוקה לא היו לאח דיני יורש כלל ואינו יכול לקבל דיני ירושה אף בחלקו.

וכשמת בן הספק לאחר מיתת אביו - נראה שירשו שני האחים (הכופר והמודה) דהיינו דודיו בשווה כיון שכבר פקע זכות הירושה שהייתה לאח שהודה בחלקו וחוזרים הנכסים במשמוש לסב ומתחלקים בשווה.

בעניין הבירור השישי - כשיש לאח המסופק אחים ודאים מאם ויש לדון בזה הן מצד הנכסים שקיבל מאחיו המודה והן בשאר נכסיו.

והנה אם אנו מאמינים למודה מצד הודאת בע"ד הרי הודאת בע"ד מועילה רק לחיבו, ומה שמועילה גם להחזיר הנכסים למקומם הוא מצד שם הירושה ההדדי שחל על הנכסים הללו בלבד וכנ"ל. אך כשיש יורשים ודאים מאם, אם ננקוט שמשפחת אם בהעדר משפחת אב קרויה משפחה, הרי כאן משפחת האב היא רק מכח הודאתו.

וא"כ לגבי חלק הנכסים שחלק לו עליהם נשאר דין הירושה ההדדית וכנ"ל ואם נאנסו הנכסים הללו ואינם כבר בעין אצל הספק, בזה נראה שישתנה

הרי אמירתו "לא לווייתי" היא הודאה שלא פרע. וכנ"ל בענייננו אמירת "זה אחי" ואמירת הכופר "אינו אחי" אינם סותרות בתוצאות הדין ע"פ הסבר השע"י אלא מחזקות את המודה בדינו בירושת האח הספק.

הדין. שנגד אחיו שכפר יש לו טענת ממ"נ (כשהנכסים בעין אצל אחיו) ולכן יכול לגבות את חלקו אף בנכסים אחרים. אבל כנגד קרובי הספק מצד אמו אין לו טענה כזו ולכן מפסיד חלקו.

ז. ביאור החזו"א בשיטת הרמ"ה והרמ"א

החזו"א (חו"מ טו) הביא ג"כ את לשון היד רמ"ה כנדפס לפנינו וכתב שבלשון הטור נפלה ט"ס ומפני שלב"י והרמ"א לא היה בידם ספר הרמ"ה נתקשו בלשון הטור, אבל שזכינו לספר הרמ"ה נתגלה לנו שהוא ט"ס, ולפי"ז לכאורה גם פסק הרמ"א לדינא תמוה וכמו שתמהו חכמי הדור יחיו,⁶ עכ"ל.

בביאור מקור דברי היד רמ"ה התנבאו שני הנביאים בסגנון שונה ובכוונה אחת.

אך בביאור טעם הדין נפרדו דרכיהם.

בנאנסו הנכסים שקיבל הספק מהמודה, ונכסי האחים שלקחו מהספק קיימים, כתב החזו"א הוא דין פשוט לרמ"ה מסברא דאתי עלייהו ממ"נ.

ובנאנסו נכסי האחים ונכסי הספק שקיבל מאחיו המודה קיימים, נוטל האח המודה בראש (אף שאין לו ממ"נ) זה מוכח מבעיית הגמרא בדקלא ואלים וארעא ואסקא שירטון אי חשיב כגופה של קרקע ומקבל את השבח ואין שאר האחים יכולים לתבוע חלוקה חדשה. וכתב החזו"א הנה לא פירשו לנו רבותינו טעם דין זה.⁷ החזו"א מציע שתי אפשרויות, או שזו אומדנא בדעת המודה והספק, ודעתם שלאחר מותו יהיו הנכסים למפרע של המודה, או שהוא תקנת חכמים כיון שכן רצון שניהם המודה והספק.⁸

⁶ אפשר שכוונתו לגרשש"ק. כעת מצאתי בספר בית אליהו (פישר) שציין לקובץ כנסת ישראל שנת תר"צ בשם הגי"ר מאיר באסין (מו"צ בוילנה וחותרו של הגרי"ז גוסטמאן) את לשון הרמ"ה המתוקן ועי"פ זה הקשה על הרמ"א. ודברי החזו"א המובאים כאן נדפסו לראשונה בשינויים קלים בקובץ הני"ל תרצ"ב כתשובה לר"מ באסין. בסוף דברי החזו"א מצין העורך (הגי"ר משה קרליץ אח החזו"א) לדברי השעי"י הני"ל ויש להניח שגם החזו"א ראה את דבריו.

⁷ החזו"א ממאן בתירוץ נתיבות המשפט רפ סק"א.

⁸ וצ"ע למה נכנס בדוחקים הללו שהרי אם זה אומדנא צריך קנין (וכמו שהוסיף המעתיק שם, אמנם בגוף דברי החזו"א אין משמעות בצורך בקנין שכתב שיהיו הנכסים של ראובן למפרע והכוונה נ"ל כאילו לא נתנו לו או תנאי במתנה והמעתיק סבר שבהודאת המודה ידיינן ליה ללוי כיורש ע"פ הודאת ראובן ולכן צריך קנין אך בדברי החזו"א אין לזה הוכחה ואפשר שסבר שאין כאן דין יורש כלל כמבואר לקמן) ואם זו תקני"ח צ"ב מה הצורך לחכמים לתקן בכה"ג וגם החזו"א כתב שם בסו"ד שזה דוחק (וגם לא פסק כהרמ"ה). ולא הלך בדרכו של הגרשש"ק. ואפשר שהנחת היסוד בדבריו, שאמירת האח המודה מחייבת

ח. האם חלוקין עליו חבריו?

עיקר הנידון בחזו"א סביב דברי היד רמה, הוא האם חלוקים עליו חבריו:

והנה בדין השני שלמד הרמ"ה מסברא דהיינו בנפסדו הנכסים שחלק הספק מאחיו ונכסי האח הכופר קיימים יכול לבוא האח המודה בטענת ממ"נ וליטול את כל חלקו מהנכסים שנפלו לספק ממקום אחר.

בזה פשוט לחזו"א שגם אם נפסדו נכסי האחים אבל אכלו פירות קודם שנפסדו יכול עדיין המודה ליטול חלקו בממ"נ או שתשלמו את הפירות שאכלתם כי אם לוי הספק אחיכם הרי אכלתם פירות שאינם שלכם. כי מ"מ פירות שאכל חייב לשלם (וכוונת רמ"ה שאי אתנסו נכסי אחים אינו גובה, היינו קודם שאכלו פירות).

וע"פ הבנה זו בדברי הרמ"ה מוכיח שהתוספות ושאר הראשונים חולקים על הרמ"ה, דהנה בגמרא שהובאה לעיל (בבא בתרא קלה, ב)

בעי רבא רבא שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו בשבח המגיע לכתפים לא תיבעי לך דכי נפלו לו נכסים ממקום אחר דמי כי תיבעי לך בשבח שאינו מגיע לכתפים כגון דיקלא ואלים ארעא ואסקא שרטון מאי תיקו.

ומביא את דברי התוס' לעיל (ב"ב מב, ב) ד"ה שבח, שדנו במחלוקת הראשונים מהו שבח המגיע לכתפים, שר"ת פירש דהיינו שבח שבא ע"י עמל. ובזה יש חילוק ברור בין דקלא ואלים לפירות שבאו ע"י טורח ומפני זה חשיב אתא מעלמא ויש יותר מקום לומר שיחלקו אחיו עמו בפירות יותר מדקלא ואלים.

אבל רש"י פירש דהיינו פירות גמורים ואפילו בלא עמל, וא"כ מדוע שלא יטלו אחיו עמו בדיקלא ואלים הרי שניהם שוים כלומר גם הפירות שצמחו בלי טורח צמחו גם בנכסי האחים, וגם השבח של דיקלא ואלים השביח גם בנכסי האח הספק וגם בנכסי הכופר ולמה לא יטלו אחיו גם בדקלא ואלים?

תירצו תוספות דהא דפשיטא לרבא בפירות (אף שבאו מאלהן לשיטת רש"י), שיחלקו אחיו עמו יותר מדקלא ואלים, היינו משום דפירות מקרי יותר אתו

ומזכה אותו כאחד בדין יורש עם כל החובות והזכויות בנוגע לחלק זה אינה מוסכמת על החזו"א. והודאתו מחייבת אותו לתת מחלקו אבל כיון שבהכרח לא חל על כל הירושה דין ההודאה, גם על חלקו לא חל דין ירושה אלא מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה דבר זה מוכח ג"כ ממש"כ שהאומדנא היא בדעת המודה והכופר (ראובן ולוי) ואם זה כירושה מה שייך אומדנא בדעת ראובן?

מעלמא מדקלא ואלים. ואע"פ שכנגדם יש להם בארצם אין זו טענה דהם טרחו ואכלו אבל טורח המת למה לא יטלו.

ודבריהם סתומים שהרי קושייתם היא בשיטת רש"י למה נוטלים בפירות שבאו בלי טורח?

ובהכרח כוונתם 'הם טרחו והם אכלו' שהנכסים שלהם בדין ולא שייך לתבען על זה בממ"נ, וכן לא על הפירות שאכלו ובהכרח חלוקים הם על הרמ"ה בדין זה, שהרי הוכיח החזו"א, בדעת הרמ"ה, שאף בפירות שאכל האח הכופר, יש לאח המודה טענת ממ"נ ויכול ליטול מנכסי המת כשיעור מה שחלק עמו אף שהנכסים שחלק עם הספק כבר אינם בעין.

ומוכיח שהרי"ף והרא"ש והרמב"ם⁹ חולקים על הרמ"ה בנקודה זו דהיינו שהרמ"ה סובר שיש לאח המודה תביעה בנכסי האח הספק אף כשהנכסים שנתן לו כבר אינם בעין.

והראשונים הנ"ל הביאו שבשבח המגיע לכתפים נוטלים אחיו עמו, ובדקלא ואלים הוה ספק ולא פירשו שזה דווקא כשלא אכל האח הכופר מפירות הנכסים שלקח בכפירתו מהאח הספק.

וא"כ אף שהרמ"א לא ראה דברי הרמ"ה כנדפס לפנינו, הרי במה שהביא בשמו הדין אמת אף לשאר הפוסקים דשנכסי הספק שקיבל קיימים ונכסי האח הכופר נאנסו נוטל האח המודה תחילה את נכסיו והוא פשט המשנה "מת יחזרו נכסים למקומם" וזה בכ"ג כדמוכח לעיל.

ובדין השני דהיכא שנאנסו נכסי הספק ויש בעזבונו רק נכסים שנפלו לו ממקום אחר.

ונכסי האח הכופר לא נאנסו (או שאכל פירותיהם אף אם נאנסו ע"פ החזו"א) נוטל האח המודה תחילה את חלקו שנתן.

בזה הרי ביאר החזו"א שהתוס' ושאר הראשונים חלוקים על הרמ"ה.

הרי שפסק הרמ"א מכוון אף שלא ראה את דברי הרמ"ה במקורם, ובדין שנשמט בדברי הטור, חלוקים עליו כל הראשונים.

ובזה חולק החזו"א על הרשש"ק ור"מ באסין.

⁹ ואף שהטור העתיק לשון הרמ"ה אין הוכחה שסובר כך, "אלא דרכו של הטור לאסוף את כל הדעות".

ט. ביאור החזו"א בשיטת התוספות והחולקים על הרמ"ה

כשהנכסים שביד האח הכופר קיימים, והספק השאיר אחריו רק נכסים דאתו מעלמא, לדעת החולקים על הרמ"ה אין לאח המודה זכות בנכסי האח הספק יותר מאחיו הכופר וחולקים בשווה.

וצריך הסבר למה אין יכול לטעון ממ"נ אם הוא אחינו אז כבר חלקו אצלך וירשת עד עכשיו בגזל ועכשיו תיטול בדין ואם לאו מה לך ולירשתו?

ולישב יש להקדים ולשאול, מה אם בא אחד מן השוק ותפס חצי מהירושה של הספק או את כל הירושה ודאי שמוציאים ממנו אף שהמודה יורשו רק מכח הודאתו, הרי התופס מהשוק אינו טוען כלום והאח המודה אומר לו לאו בעל דברים דידי את (כלומר טענת האחד מן השוק צודקת, אלא שע"פ טענת המודה הא' מן השוק אינו בעל דברים ולכן במשקל הטענות טענתו מנצחת).

אך כשבא האח הכופר לתפוס בחצי מהנכסים יטען הכופר כלפיו מה שטען המודה לאחד מן השוק לאו בע"ד דידי את כי אני לא מאמין לך שהוא אחינו. שהרי הוא בא להוציא מידו בטענה שאינו אח של הספק וא"כ גם הוא אינו אח של הספק ושניהם שווים.¹⁰

ובטל הממ"נ דמה שטוען אם הוא אחינו כבר קיבלת את שלך מחלקו בירושת האב - אין זו טענה. כי הלה אומר הספק הוא לא אחינו לא שלי ולא שלך ולכן אני כמו אחד מהשוק שתפס ואתה אינך יכול לומר לי לאו בע"ד דידי את.

אבל שבאים לחלוק בנכסי הספק שירש מאביו שחלק לו אחיו בהודאתו, בזה כשיש נכסים אצל האחים או שאכלו מהנכסים נוטל האח המודה בממ"נ הנ"ל ולא יוכל לטעון אני בעל דברים ואיני כאחד מן השוק כנ"ל.

דבזה הוא טוען ממ"נ מעליא אם הוא אחינו כבר קיבלת חלקו ואם אינו אחינו מה לך בירושתו.

ואם יבוא הכופר ויתפוס כנ"ל ויטעון אני בעל דברים ואני טוען שאתה לא יורש כמו שאני לא יורש מ"מ שנינו שווים. כאן לא תועיל טענתו כיון שהמודה טוען שאם אינו אחינו שלי אני נוטל.

¹⁰ צ"ע דבגמרא מוקמינן בדאמר איני יודע ולא בכופר ואומר אינו אחי דא"כ אין לו בירושת הספק כלום.

כאן נכנס החזו"א לסברא דקה בהסבר זכיית הספק בחלקו ע"פ הודאת המודה.

אין אנו דנים כאן שהנכסים של הספק הופכים להיות נכסים שלו בהחלט ע"פ הודאת אחיו שאם כן אין נפק"מ בין נכסים שנפלו לו לנכסים שחלק לו.

אילו מת הספק קודם שחלק לו המודה, הרי ודאי שאין הכופר יכול לתפוס את חלקו ולטעון לאו בעל דברים דידי את כיון שלא החזקנו את הודאתו, ובשלב זה יכול המודה לומר לכופר ממ"נ. כמו כן כשמת לאחר שנתן לו המודה אין החלוקה מחלטת לו הנכסים אלא הודאתו הראשונה מקיימת בידו בכל שעה.¹¹

וני"ל בכוונתו שהודאת האח היא מקיימת כל הזמן את הנכסים אצל הספק, ואין כאן קיום הדין ע"פ ההודאה וקם דינא, שהרי אין אנו מאמינים שהוא אחיו ומצד שני אין זה כמתנה ונדון שהנכסים של הספק בהחלט.

אלא הנכסים כביכול בזיקת האח מכח ההודאה הפועלת וכשקיימים הנכסים הרי זה כאילו עדיין לא חלק ונתן לו, ולכן כשמת, חוזרים הנכסים לחזקתם ואף בדקלא ואלים שהשבח לאח המודה שהרי נכסיו השבחו.

ע"פ דברי החזו"א נראה לתרץ את הקושיה הראשונה, מדוע אין דנים מכח ההודאה גם לגבי האח שאומר איני יודע, ולהני"ל גם לגבי האח המודה אין אנו מייחסים נאמנות לדבריו ומחליטים הנכסים אצל הספק, אלא מכח הודאתו ואף הוא יכול לבטל את הודאתו בממ"נ לאחר מות הספק כדי להחזיק נכסיו שחלק לספק בידו.

וכן הקושיה השנייה, שהרי הנכסים לאחר חלוקה לספק הם שלו ממש, ומה בינם לבין נכסים דאתו מעלמא? לני"ל טובא יש לחלק בין הנכסים שקיבל מכח ההודאה שפועלת באופן זמני לנכסים שנפלו ממק"א.

י. ירושה מאח הספק ישירה או דרך האב? - דיון מחודש בסוגיה

הנה בסוגיה זו הילכו כבר סבי דאזלי תיגרא, והבאנו מגדולי האחרונים שהרחיבו וביארו כל חמירא בגמרא ובראשונים ולא הניחו מקום להתגדר בו. ובהורמנא אציע מה שעלה בדעתי הדלה להוסיף ביאור בסוגית הגמרא ובדעת הראשונים.

¹¹ כך לשון החזו"א בקובץ כנס"י הני"ל ובחזו"א לפנינו יש שינויי לשון.

נודעה בשערים מחלוקת הראשונים בעניין ירושת האח אם היא ישירה מאחיו או עוברת במשמוש דרך האב בקבר.

האריך בזה הגרעק"א בתשובותיו (קלב) ובתוספותיו למשניות (ריש פרק יש נוחלין) והביא כמה נפק"מ.

עוד הוסיפו האחרונים (קו"ש ב"ב שלג) לחקור מהו הגדר הכללי במשמוש נחלה.

האם המת יורש את עצם הנכסים בקבר ומעבירם ליורשו, או שהיא רק זכות ירושה בעלמא שהמת מקבל זכות להוריש ומעבירה ליורשו אך המוריש הוא האח ולא המת.

ועל פי ב' חקירות אלו ניתן אולי לומר שכל הדיון כאן לגבי נכסי הספק שירש בניגוד לנכסים שנפלו לו מחולקים ע"ד חקירות אלו.

והיינו כיון שנכסי הספק עולים כולם לאב (למ"ד) הרי את כל נכסיו כולל הנכסים שישנם אצל האח הכופר (באיני יודע) יורש אביו ומוריש לשני בניו בשווה ואין מקום לחילוק בין הנכסים שקיבל בירושה מהאח המודה לשאר הנכסים. אלא שמיד במיתת הספק ירש האב גם את נכסיו שקבל האח הכופר ועד עכשיו אכלם בגזל.

ומעתה לגבי נכסי הספק שירשו מהאב שוים כל הנכסים אצל האב ומתחלקים מחדש כמו בשעת מיתת האב ולכן התוצאה היא שיחזרו נכסים למקומם.

אבל בנכסים שנפלו לספק ממקום אחר בהם החלוקה חדשה לגמרי ובהם לא נטלו האחים מתחילה ועולה הירושה (ואולי זכות הירושה כדלקמן) לאב ומתחלקת בין האחים בשווה.

יא. ביאור דברי היד רמ"ה

הסבר זה מתיישב יפה גם בדברי הרמ"ה.

לשיטת הרמ"ה, כשנשארו לאח הכופר נכסים מחלוקת האב שהיה צריך לחלוק לספק אף שנכסי הספק שירש נאנסו, נוטל המודה בנכסי הספק כשיעור מה שחלק עמו אף כשהנכסים אינם בעין.

והטעם מבואר, כיון שנכסי הכופר שמצד הספק חוזרים לאב הרי החלק היחסי של האח המודה מגיע לו בדין לאחר חלוקה שוב מחדש.

וגם כשנכסי האח הכופר נאנסו ונכסי הספק שחלק לו האח המודה קיימים, נוטל האח המודה חלקו, ובאופן זה חזרו לאב רק נכסי הספק והיו צריכים לחלוק בשווה גם את הנכסים עצמם שנתן לו?

ובזה צריך להוסיף שכל מה שמגדיר את האח הכופר כיורש את הספק לאחר מיתה בנכסים שנפלו לו. הוא מחמת נכסי הספק שברשותו והם חוזרים לאב ויוצרים חלוקה חדשה, אך אם אין לאח הכופר מה להחזיר לאב בירושת הספק לאחר שכפר והסיע עצמו מן האחוה, איך יוגדר מחדש כיורש את הספק? אלא ודאי חזרת הנכסים לאב היא הגורמת חלוקה חדשה וכשאינן נכסים אצל האחים חוזרים הנכסים למקומם.

וכשנאנסו כל הנכסים של הספק בין אלו שברשות הספק ובין אלו שאצל הכופר. וקיימים רק נכסים שנפלו לספק ממקום אחר בזה אומר הרמ"ה שחולקים בשווה.

ועפ"ד הרי חזרו הנכסים לאב, ושוב חולקים שניהם בשווה. אמנם לעיל הסברנו דהיכא שאין לאח הכופר מה להחזיר לאב בירושת הספק אינו יורש כיון שחזרת הנכסים היא גורמת לחלוקה חדשה וכשאינן לו נכסים להחזיר אינו יורש בנכסי הספק.

ונראה דכל זה הוא ביחס לנכסים שירשו מהאב ובהם ניתן לומר שהמשמוש הוא אמיתי, כלומר הנכסים עצמם עולים לאב ויורדים חזרה לאחים ולכן חוזרת החלוקה כמו בשעת מיתת האב והודאת המודה. (ולכן אם אין נכסים לאח הכופר מהחלוקה הראשונה נוטל האח המודה את נכסי הספק שנשארו מהחלוקה הראשונה).

וכבר זכרנו בתחילת הדברים שיש צד שמשמוש נחלה הוא רק זכות ירושה שירש המת וע"י זכות זו יורשו זוכה בנכסים מהמוריש.

ולכן אולי במציאות שאין נכסים מהחלוקה הראשונה כלל כיון שגם המודה זוכה רק מכח זכות הירושה שממשמשת לאביהם לכן שניהם יורשים את האב בשווה.

משא"כ כשנכסי האב עדיין אצל הספק שנתן לו המודה אז חוזרים הנכסים עצמם לאב וחוזר הדין לחלוקה הראשונה שקודם ההודאה וכיון שבלי ההודאה לספק נכסים אלו שלו יורש אותם רק הוא.

כלל הדברים כשמת הספק והנכסים קיימים כל הנכסים עולים חזרה לאב ולכן מתחלקים שוב בשווה והתוצאה היא שכל אחד מחזיק בחלקו ושאר הנכסים חולקים בשווה שזה דין הירושה מהאב.

כשנאנסו כל הנכסים שקבלו מהאב בין אלו שאצל הספק ובין אלו שאצל הכופר, ויש אצל הספק רק נכסים שנפלו לו ממקום אחר חולקים כולם בשווה שהרי לא חזר דבר לשעת החלוקה הראשונה ולכן שניהם יורשים את הספק דרך זכות האב ויורשים בשווה.

כשנכסי הכופר קיימים ונכסי הספק נאבדו (הנכסים שחלק בירושת האב) נוטל המודה בראש (בנכסים שנפלו לו ממקו"א) כיון שהנכסי הספק שאצל הכופר עולים לאב ואותם הם מקבלים חזרה בירושת הספק ונוטל המודה חלקו (בראש) אפילו מנכסים אחרים. (ובעומק העניין זה כוונת הרמ"ה ממ"נ)

וכשנכסי הספק (שקיבל מהאב קיימים) ונכסי הכופר נאנסו עולים נכסי הספק שירש מהאב חזרה לאב ונוטל אותם המודה שבהם אנו כביכול חוזרים לשעת החלוקה הראשונה מהאב ובהם כוחו של המודה שחלק לו מחלקו אליהם. והכופר שלא העלה לאב כלום מנכסי הספק הסיע עצמו מן האחווה.

אך בשאר הנכסים שנפלו ממקום אחר חולקים בשווה כיון שבזכות הירושה מהאב בשאר הנכסים שניהם שוים.

יב. ישוב הקושיות ע"פ ביאור זה

מה שהקשנו בתחילה מדוע לא מועילה הודאת האב גם לגבי אחיו באומר איני יודע, אינה קושיה כלל שבירושה אין יורש מסופק מוציא מיורש ודאי בשום אופן וז"ב. המתחדש בדברנו שאכן נאמן הוא גם לגבי אחיו לאחר מתת הספק אז הנכסים שירש הכופר בחלקו של הספק עולים חזרה לאב וזה גורם לכל חילוקי הדינים לעיל.

בקושיה השניה, שהרי לאחר שקיבל הספק חלקו בהודאת אחיו הרי הוא שלו בהחלט ואם הדין לאחר מיתת הספק הוא שחולקים בנכסים אחרים בשווה מדוע שישתנה דין נכסים אלו.

בזה נתחדש שנכסי ירושה אינם מאבדים את בעלותם וזיקתם במשמוש מהמוריש אלא עולים חזרה למוריש וחוזר דין החלוקה הראשונה. מה שאין כן בשאר הנכסים המשמוש פועל רק שיקבל המת היינו האב את זכות הירושה

ויורשים שניהם מכח האב את הנכסים בשווה. (אינם יורשים מכח הנכסים אלא מכח זכות הירושה).

כמ כן לא מועיל ממ"נ לגבי שאר הנכסים כיון שכעת הוא כביכול מודה, ולכן חוזרים הנכסים לאב ומקבלים אותם שוב בחלקם, (וזה הפשט ממ"נ) לגבי שאר הנכסים של הספק יורש האב הזכות במשמוש ומחלק לשני בניו בשווה.

ובקושית המל"מ מדוע כשכופר להדיה ואומר אינו אחיו אינו נוטל כלום הרי כנגד הודאתו שאינו אחיו יש את הודאת האח המודה שהספק אחיהם ויש כאן הודאה כנגד הודאה.

ע"פ הנ"ל שכופר באיני יודע בנכסים הראויים לספק שנטל מפני שאינו יודע, הם כביכול בתזקתו עד מות הספק, שמת הספק הוא מתזיר אותם לאב ויורש אותם בחזרה מהאב ולכן כעת הוא יכול לירש גם נכסים אחרים של הספק.

אך כשאומר אינו אחי כלל הרי משעת החלוקה הראשונה הנכסים בתזקתו ע"פ דיני ירושה, ואין לאחר מיתת הספק שום שינוי. יוצא א"כ, שרק נכסי הספק שחלק לו המודה עולים חזרה לאב ואין להודאה השפעה כלל על הכופר נכסיו זכויותיו וחובותיו בחלק הספק.

כלומר גורם זכויות הירושה של האומר איני יודע היא מהזכויות והחובות שיש לו עדיין בנכסי הספק והדין שלא הוכרע בנכסים שבאו לחלקו בנכסי הספק.

אך שכופר להדיה אין הודאת אחיו מזכה אותו כלל בנכסי הספק וכיון שהודאת האח לגביו לא הועילה דבר בשעת נפילת נכסי האב ונאמנות האח המודה בהודאתו הייתה רק כלפי נכסיו ולא הועילה כלל לגבי נכסי אחיו אין משמעות להודאתו לזכות לכופר. (ואולי באופן זה לכו"ע אמרינן ק"ד).